

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Одеса 2024

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 5 від 31 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Горанська Т. В., старший викладач – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. Вип. 2. 249 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2024

7. Лапій М. Психологічний пейзаж у прозі Івана Франка та «Молодої музи». Семантика і поетика. Київ : Наукова думка, 2016. 276 с.
8. Нечуй-Левицький І. Твори: у 2 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 1. 640 с.
9. Яновський Ю. Оповідання. Романи. П'єси. Київ : Наукова думка, 1984. 574 с.

Тетяна БАНДУРА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського

РОМАНТИЧНА СТРАТЕГІЯ ОПОВІДІ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЕМІ Г. МОГИЛЬНИЦЬКОЇ «РОГНІДА»

Постановка проблеми. Галина Могильницька – одеська письменниця, приналежність якої до славної в українській літературі доби шістдесятництва зумовила народження з-під пера мисткині «сміливих» зразків художньої творчості. Спадщина Галини Анатоліївни доволі різножанрова: ліричні вірші, вірші й казки для дітей, історичні поеми, повісті, публіцистичні нариси, літературно-критичні й науково-методичні статті, літературні портрети, навчально-методичні посібники, сценарії та ін. Особливо вражають кардинальною інтенцією розмисли авторки про сучасну церкву і її псевдослужителів, де викривається недоброчесність, «блудослів'я», лихі діяння представників церкви московського патріархату на знищення власне Української Православної Церкви. Пророче слово далекоглядної мислительки Галини Могильницької наразі, як ніколи, актуальне, бо оприявнює справжню московську суть недолугих «поборників Божої віри», з якими сучасний антиколоніальний соціум веде непримиренну боротьбу на тлі війни з сусідом-загарбником, в якого нуртує хижацька сила імперських амбіцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження спадщини Г. Могильницької, безумовно, на часі. Її естетична аксіологія відповідає запитам сучасності, особливо в добу загострення національно-визвольної місії нашого народу. Творчість авторки неодноразово ставала об'єктом дослідження відомих літературознавців та матеріалом для відгуків і рецензій письменників, таких як Г. Горст, С. Дмитрієв, О. Різників, С. Свінтковська, В. Сподарець, С. Орел та ін.

Мета статті. Метою нашої статті є дослідження романтичної стратегії оповіді в історичній поемі Г. Могильницької «Рогніда».

Виклад основного матеріалу. У творчості Г. Могильницької неабияку роль відіграв історичний складник авторського мислення, це відчувається в її зверненнях до минулого рідного народу, в яких письменниця спрагла шукати не помилок історії, а шляхів до праведного й суверенного буття українців. З-під пера мисткині вийшло декілька історичних поем («Серафима», «Рогніда», «Єлизавета»), в яких поетеса осмислює історію Батьківщини крізь призму жіночих констант: емоційного світосприйняття, надзвичайної почуттєвості, промовистої (часто трагічної) долі.

Із спогадів авторки дізнаємося про тривале (ще з часів студентства) виношування задуму написати історичну поему про нещасливу долю полоцької князівни Рогніди, «згвалтованої свавільною силою» [3, с. 83]. Водночас виважена романтична оповідь ампліфікує індивідуальний стиль письменниці в оригінальному текстотворенні й історично-колоритному вимальовуванні образів.

Починаючи з жанрової природи «Рогніди», простежуємо вплив романтизму на естетику поеми. Деякі дослідники вбачають в генологічній структурі твору риси роману у віршах (в українській літературі інтеграторкою такого жанру вважаємо Ліну Костенко з її вершинними ліро-епічними зразками «Маруся Чурай», «Берестечко»). Беззаперечною є наявність маркерів заявленого жанру, в першу чергу акцентуємо увагу на епічному складнику ліро-

епосу, що в «Рогніді» імплементується через широкий, панорамний історичний часопростір, властивий романному жанру. Ми зауважуємо на романтичній матриці жанрової структури, адже головна героїня втілює риси фемінної модифікації «байронівського» героя силою волі, характеру, неординарністю громадянської позиції й індивідуалістським баченням світу. Романтична естетика екстраполюється засобом авторського відношення до зображеного, в звертаннях наратора до реципієнта, висуванні на передній план наративу героїні, близької за світоглядом мисткині, сприйнятливої лінійності сюжету, фрагментарності викладу й елементах таємничості у трансльованій історії. Особливого романтичного забарвлення додають історичний та національний колорит, відтворений з особливим мовно-стилістичним потенціалом (розмаїття архаїзмів, історизмів, давньоруської лексики), що надає твору ознак монументалізму. На наш погляд, твір в генологічному зрізові варто ідентифікувати як романтична історична поема.

Поема лінійно структурована, композиція розгортається чотирма розділами й епілогом, розділи водночас поділяються на підрозділи: «Гординя», «Спокута», «Чужина», «Варяги», «Кохання», «Зрада», «Віра», «Інокія», «Княжичі», «Пири Володимирові», «Княжий суд», «Зиждитель», «Любов», «Ненависть», «З далиною». Називаючи розділи ключовим означальним іменником, в якому криється змістотвірний чинник, авторка досягла сюжетно-послідовної цілісності тексту вже на рівні заголовків. У такий спосіб у назвах розділів фокусується стрижень змістового складника фабули.

Розпочинається поема прологовим роздумом проплинність часу й вічність історичного минулого, в якому імена найгідніших «живі, покіл в душі єдиній жевріє пам'яті свіча» [1, с. 10]. Метафора *птаха* як втілення часу, що летить неупинно, в пролозі моделюється по-новаторськи:

Трикрило мчить неупинний птах –
минуле, нинішнє і «потім».
Летить у Вічність... Зупини!

Збагни цих крил шляхи безмежні!..

А Вічність – як не поверни –

В обидві сторони безмежність [1, с. 10].

Екзистенційна триєдинність часу – минуле, сучасне, майбутнє – всі компоненти між собою зв'язані історією, людиною, метафізикою. Цього птаха неможливо зловити, зупинити, уповільнити. Безмежність – обшир, непідвладний людині, водночас це воля, широта буття й істини, обсяг вічного й незбагненого до кінця.

Першим розділом «Князівна» письменниця розпочинає історію Рогніди – доньки полоцького князя Рогволода, який успішно править у своєму князівстві, не знаючи поки біди:

У Рогволода – вкриті сріблом скроні,

У Рогволода – двір в лісів короні,

У Рогволода коней табуни,

У Рогволода витязі-сини [1, с. 13].

У романтичному руслі авторка репрезентує анафорою багате проживання князя, сім'я якого не знатиме нещастя, допоки Володимирове свавілля не зруйнує їхнє життя. Антитетичне зображення статусного положення династії князів і напівкнязівського походження Володимира, у якого матір була рабиною, а батько князем Святославом, загострює художній конфлікт, заснований на проблемі боротьби за владу. Рогніда згордувала залицяннями Володимира, який бажав узяти її за дружину, бо, по-перше, кохала Ярополка – брата Володимира по батькові, а, по-друге, вона гордовито не хотіла осквернити князівське походження:

Бо я – роззуть робичича не хочу!

Те відаю, що край у вас багатий,

Що пишні в Новгороді палати,

Що вольностей премного край ваш має,

Затим-то й землю вашу поважаю...

Та сольство ваше маю за ганьбу;

Робичич-князь – шукає хай робу! [1, с. 14].

Моделюючи образ гордої князівни Г. Могильницька послуговується романтичними прийомами. Передовсім це вродлива зовнішність, вольовий характер, відчуття особистісної гідності, зверхність, прагматична розсудливість, вміння відстояти власну позицію, не боячись сильнішого.

У наративній структурі поеми спостерігаємо гетеродієгетичного оповідача (стороннього спостерігача), але він водночас бере на себе роль співучасника подій, і в тексті цей вияв позиції наратора організований на рівні мови твору. Так, приміром, оповідач прямо звертається до Рогніди, дає пораду, дорікає за зверхню поведінку: «Та ще тобі навпам'ятку, княжна» або «Та ти не знаєш... Слухай...», чи «Повір мені» й «Чого ти хотіла, жінко?» і т. д. Такі звертальні конструкції оприявнюють участь оповідача і його взаємодію з героїнею. Такого наратора теж називаємо романтичним, оскільки його роль як джерела авторської думки, що абсорбує момент істини, в організації романтичного текстотворення беззаперечна.

Подальші події в поемі розвиваються за традицією героїчного епосу, а також давніх літописів. Розізлившись на відмову Рогніди, Володимир йде війною на Рогволода, заручившись підтримкою варяг. У підрозділі «Спокута» у романтичному дусі відтворена картина воєнного протистояння варяг з кривичами. Прихильність оповідача до кривичів відчутна, так як і гостра зневага до ворогів:

Варяги – суть свої

Не вміють любити

Вітчизни своєї:

Фіорди кидають

І скелі стрімчасті,

Світами блукаючи

В пошуках щастя.

Де більше заплатять –

Там дім і родина.

Сьогодні платив

Напівкнязь Володимир [1, с. 19].

Військова доблесть не властива тим, хто не має і не любить рідного краю – такий безапеляційний вердикт оповідача.

Гине Рогволод з синами, а Рогніда, згвалтована Володимиром, опиняється на чужині. Упокорення силою сталося: «Княгиня-полонянка роззуває / Робичича – насильника свого» [1, с. 28].

Мотив романтичного нерозділеного кохання розгортається в трагічному ключі «нелюбові – помсти», що проектується на світовідчуття героїні:

Убивце!

Гвалтівниче!

Як тебе любить?!

Простити як?!

Як розкрити серце наболіле

Почуттю бентежному навстріч!? » [1, с. 34].

Розтерзане серце Рогніди затаїло зло на душогубця, душа зганьбленої гордої полонянки бажає помсти.

Мотив зради як вияв романтичного стилю також функціонує в поемі в ролі сюжетотвірного чинника. Зрада й підступність у стані ворога – це авторська констатація нелюдської суті супротивника, що фіксує підгнилість фальшивих стосунків у тилу загарбників. Так, Володимир, не маючи грошей заплатити варягам за послуги у війні з кривичами, відправляє їх на вірну загибель, говорячи, що в Царгороді вони можуть добряче пожитися. Водночас підступний князь зраджує вчорашніх своїх «побратимів» і посилає гінця з попередженням візантійському очільнику Василевсу. Відплата наздогнала своїх «героїв». Таким чином авторка імперативує ідею хижацької суті загарбників, антилюдяне єство яких заслуговує лише на зневагу і зрадливе товариство таких

нещадних до гуманної суті, як антигерой Володимир. Прикметно, що в образі князя Володимира, якого зневажливо оповідач нарікає «напівкнязем», «недокнязем», втілено романтичний мотив братовбивства, екстрапольований ще біблійною історією про Каїна та Авеля, розроблений в українській літературі класиками І. Франком, О. Кобилянською та ін. Нелюд посів князівський трон шляхом позбавлення життя брата Ярополка, який на законній підставі правив Києвом.

У підрозділі «Кохання» відтворено переродження Рогніди. Її сплюндроване загарбницькою навалою серце відтануло, зруйнувавши лід гордині й бажаної помсти. З появою сина Ізяслава вони з князем відродилися до світлого кохання, щирого, всеосяжного:

І кохання від світу сховане...

Хлюпнуло! І водоспадом

Залило з голови до ніг!

І зійшла Світлолика Лада

До щасливих

Дітей своїх [1, с. 37].

Богиня слов'янської міфології Лада – уособлення кохання, шлюбу – огорнула їх своєю божественно-осяйною опікою. Рогніда щаслива. Вона, змучена бідом, загибеллю батька й братів, поганьблена, винагороджена жіночим і материнським щастям. Емотивний ореол оповідача рясніє благодією, паралельне зображення щасливого подружжя й особистісного відчуття князя благовісником й праведним реформатором, поборником духовного ушляхетнення народу християнством інтенсифікує авторську інтенцію всевишньої сили кохання в людині.

Недовго тривало щастя князівського подружжя, своєю чорною, руйнівною всевладністю вривається в їхнє життя зрада. Цікавим є прийом письменниці в асоціативно-паралельному зображенні зради Володимира у коханні до Рогніди й зради князя у вірі народу в справедливе правління. «Боговержець» знову

повертається до своєї завойовницької, свавільної суті, «не спитавши згоди у народу», владною рукою присилював свій зраджений народ до зміни віри. Воліючи «скіпетру і багрянлиці» для свого князівства творить нову Русь «вже не поганську, як була, а майже імператорську державу довкіл єдиновладного стола» [1, с. 47]. Він зраджує Рогніду, узявши шлюб з візантійською царівною Анною, а народу зрадливо нав'язує нову віру. Такий насильницький акт не приносить злагоди в людські душі, й Володимир усвідомлює: «Бог – любов. Любов, а не обряд!» [1, с. 48]. Вочевидь, у язичництві княгині Рогніди більше Бога, ніж у християнстві Володимира: вона серцем збагнула, що Бог – це любов, а не поклик часу. Олена Нуньєс у рецензії на книжку Г. Могильницької «Імена» справедливо стверджує: «Горда, шляхетна жінка з X ст. подає нам свій голос у відповідь на це питання: помста, відплата за зло лише примножує його. Зло здолати може тільки любов, тільки співчуття, тільки прощення. Але на таку любов здатні тільки високі, горді душі. Саме такі душі мають героїні всіх трьох поем Г. Могильницької» [2, с. 124]. Письменниця номінативує жіночий біль від зради чоловіка палким запитально-окличним рефреном: «Любити? – Як?! / Та – бачить Бог – любила ! / Простити? – Як?! / Але й простить змогла!» [1, с. 47; с. 49].

Міфомислення Г. Могильницької моделює образ ідеальної жінки як автентичного втілення споконвічної дилеми добра та зла, мотивів жіночого й материнського її призначення. Так, авторка неодноразово у відтворенні душевного стану Рогніди використовує образ язичницької богині Лади як уособлення високого жіночого начала. На початку поеми авторка порівнює головну героїню з гордою Ніобою, яку в українській літературі оспівували Леся Українка, О. Кобилянська. Ніоба насмілилась конкурувати з богинею Лето у материнстві, за що жорстоко поплатилась (у Ніоби було 14 дітей, а у Лето лише двоє – Аполлон і Артеміда). Образ Ніоби став символом гордовитості, зарозумілості й пихатості, а також утіленням нестерпного страждання. Так, в авторській міфосвідомості імперативується образ Ніоби як міфологічного коду,

символу матері-страдниці. Влучно констатує О. Турган, осмислюючи міфомислення письменника: «Для письменника античний міф виконує функцію шифру-коду для вибудовування складної картини світу, в якій культура з горизонтами різних «текстів» і пластів посідає особливе місце. Водночас епоха автора вносить свої корективи в класичний зміст античного міфу. Так, античний образ, транспонований на широкий контекст поеми, в основу якої покладена жанрова модель концерту, зливається з усім природним універсумом, беручи участь у семіотизації історії, культури, цивілізації» [4, с. 334].

У зображенні соціально-бунтарських хвиль жорстокої доби примусового охристиянення авторське мислення апелює до поганських богів Перуна, Ярила, Щура, Пека, Даждь-бога з метою підсилення народного настрою відстоювати власну віру єдиним спротивом. Відтак письменницька уява народжує романтичний образ діда Світовид, який розмовляє з Рогнідою-черницею і запевняє, що він ненавидить князя Володимира й не боїться його гніву, бо

Крамолою годую душу спраглу,
І хоч не зношу довго голови,
Та Русь колись почує, що за правду
Наклав життям каліка Світовид [1, с. 108].

Історична минушина виступає в поемі чинником романтичного характеротворення, бо експлікується в долях, вчинках, роздумах, мотиваціях, переживаннях героїв. Історично зумовлений сегмент оповіді у творі спрямований на розкриття сенсу людського буття, екзистенційного пошуку самого себе, власної самоідентифікації, формування особистісної системи цінностей. У такий спосіб поглиблюється філософський концепт авторського романтичного світосприйняття, а історична правда й художній вимисел гармонійно синтезуються в якісному художньому матеріалі.

Романтична естетика спостерігається у використанні авторкою прийому сну. Володимирі сниться, що зраджена Рогніда уві сні хоче його вбити, але

князь «зірвавсь на ноги / І мало голови жоні не стяв». На захист матері став малий княжич Ізяслав і «меч важкий на батька підніма». «Жах незнаний» охоплює князя, він розуміє аморальність ситуації, й на ранок «зостався... морок в голові» [1, с. 71]. Сон став поштовхом до сумлінного осмислення князем образи, якої він завдав Рогніді, очевидно, з метою спокутування свого гріха Володимир віддає у власність Ізяслава Полоцьке князівство – вітчину Рогніди.

У кінці поеми княгиня знаходить душевний прихисток на батьківщині – у Полоцьку, де залишились її спогади про щасливе буття у світлі батьківської любові. Своєю гідністю й любов'ю, трагічною долею Рогніда сплатила гірку ціну за честь і майбуття рідного народу:

Гірким іменням Гореслава

Нащадки воздадуть тобі!

У дусі давніх літописів авторка оспівує славу героїні й освячує її ім'я в народній пам'яті на віки.

Епілог історичної поеми «Рогніда» за романтичною традицією містить роздум оповідача про історичну пам'ять та її націєтворчу суть. Заклик не дати цивілізації й технічному прогресові затьмарити героїчне минуле Батьківщини моделюється як авторська інтенція націософського характеру. Пролонгуючи естетичну роль створеної в пролозі метафори птаха-часу, в епілозі оповідач ампліфікує пророчу силу пам'яті як життєстверджувальних крил цього метаобразу.

Висновки. Отже, історична поема Г. Могильницької «Рогніда» побудована на засадах романтичного стилю. З упевненістю можемо констатувати, що авторка не ставила перед собою мету створити героїчну епопею, в першу чергу мисткиню зацікавила людина, її суть, таємниці жіночої душі й характеру. Антропологічний романтичний аспект став підґрунтям для зображення масштабної історичної події, де вирішувались долі не лише провідних постатей, а й усього народу. У цьому руслі авторка використовує романтичні прийоми композиції, принципи моделювання характерів, наративні механізми у

дусі романтизму, зокрема сон як часто вживаний позасюжетний компонент у романтичній оповіді. Лірична манера нарації водночас засвідчила талановитість авторки у розробці доволі полемічної, неоднозначної історії стосунків Володимира й Рогніди. Письменниці вдається поетично переконливо утвердити образ славної княгині як втілення честі й гідності епохи й рідного народу.

Література

1. Могильницька Г. Рогніда : ліро-епічна історична поема. Одеса : Акваторія, 2014. 121 с.
2. Нуньєс О. Книга про вічне: рецензія на книгу Г. Могильницької «Імена». *Слово і Час*. 2019. № 8. С. 123 – 126.
3. Сподарець В. Відлуння історії в іменах. Могильницька Галина Анатоліївна : бібліографічний покажчик / упор. О. Г. Нуньєс. Одеса : Фенікс, 2019. С. 83 – 95.
4. Турган О. Неоміфологізація образу Ніоби в українській і польській літературі ХХ ст. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : збірник наукових праць. 2018. Вип. 23. С. 330 – 334.

Тетяна БЕЦЕНКО,

доктор філологічних наук,

професор Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка

КУРС «ЛІНГВОПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПІДХОДИ» ДЛЯ МАГІСТРАНТІВ-ФІЛОЛОГІВ (ДЕЯКІ ДИДАКТИЧНІ ЗАУВАГИ)

Постановка проблеми. Нині виникає інтерес до міждисциплінарного інтегрованого наукового напрямку, орієнтованого на заглиблення у природу художньо-образного текстотворення, на осмислення характеру організації

ЗМІСТ

Авксентьєва Г. А. <i>Поетика пейзажотворення в українській літературі ХХ століття</i>	3
Бандура Т. Й. <i>Романтична стратегія оповіді в історичній поемі Г. Могильницької «Рогніда»</i>	11
Беценко Т. П. <i>Курс «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» для магістрантів-філологів (деякі дидактичні зауваги)</i>	21
Боєва Е. В. <i>Філософські та лінгвістичні принципи організації художнього посмодерністського дискурсу: теоретичний огляд</i>	31
Горанська Т. В. <i>Інтертекстуальність роману І. Франка «Основи суспільності»</i>	39
Кон О. О., Прокопенко Л. І. <i>Кольороназви в історико-психологічному романі Павла Загребельного «Я, Богдан»</i>	48
Лук'янченко І. О. <i>Linguistic Features of British Postmodern Fantasy Discourse: Case Study of Neil Gaiman's «Neverwhere»</i>	61
Павлюк Н. Л. <i>Художня інтерпретація історичних подій у романі Ю. Мушкетика «На брата брат»</i>	72
Авксентьєва Г. А., Оробець Н. <i>Міфопоетика збірки В. Свідзинського «Медобір»</i>	81
Авксентьєва Г. А., Шпілєвая К. <i>Композиційні аспекти роману Ю. Винничука «Танго смерті»</i>	90
Боєва Е. В., Горбенко Т. <i>Інтеграція мовної та літературної освіти як засіб формування комунікативної компетентності учнів</i>	99
Боєва Е. В., Мазур К. <i>Особові займенники як стрижневий компонент поетичного дискурсу Олександра Олеся</i>	108
Горанська Т. В., Гудак А. <i>Романтичне протиставлення природи і цивілізації в циклі «Північних оповідань» Дж. Лондона</i>	118

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com